

Rafał Solecki
Michał Aniszewski
Anna Woźniak

Dziewiętnastowieczna przeprawa przez Jezioro Wilanowskie

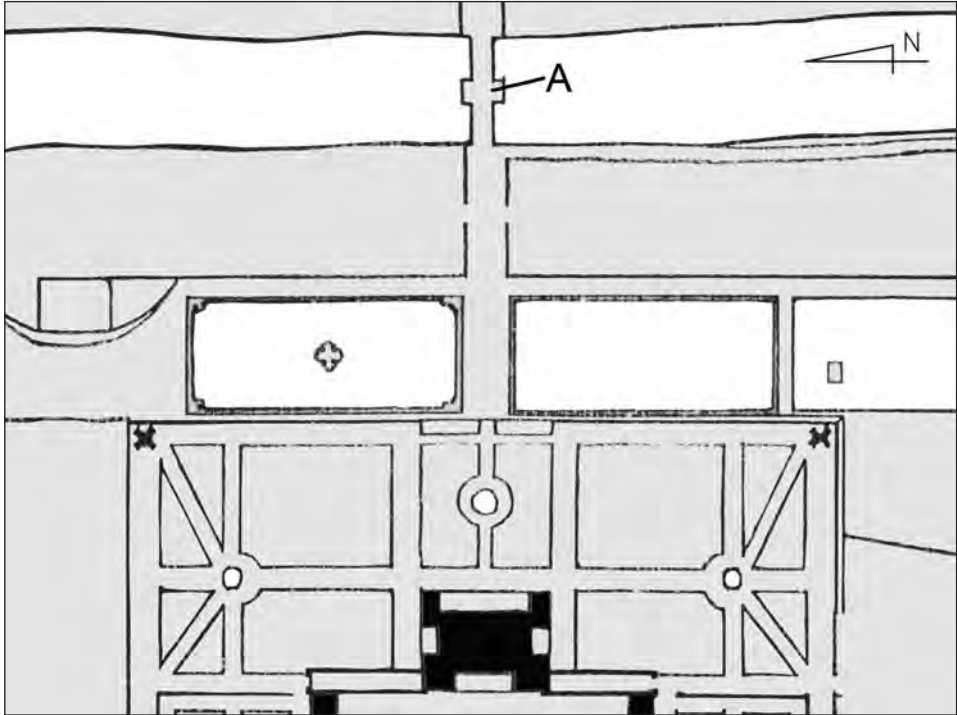
Na przestrzeni lat parki i ogrody często lokowano w bezpośredniej bliskości wody. Na terenie Warszawy potwierdzają to założenia pałacowo-ogrodowe, takie jak Łazienki, Królikarnia lub nie zachowany do naszych czasów ogród mokotowski. Sąsiedztwo wody miało wartość nie tylko gospodarczą, ale i ogromny potencjał w zakresie uatrakcyjniania przestrzeni. Jeziora otwierały perspektywę widokową, nad ich brzegiem można było posadzić drzewa bądź wkomponować akcent architektoniczny, natomiast nad strumieniem przerzucić most. Nadawało to dodatkowy wymiar i swego rodzaju głębię obiektom zielonym¹. Niniejszy artykuł skupia się na parku wilanowskim i tym, jaką rolę komunikacyjną spełniało znajdujące się na jego obszarze Jezioro Wilanowskie. Podstawą analizy tego zagadnienia są źródła ikonograficzne, kartograficzne oraz inwentarze dworskie. Dodatkowym wsparciem są ponadto wyniki sondażu archeologicznego w obrębie brzegu jeziora, a także rekonesansu dna za pomocą echosondy i serii nurkowań.

Historia przeprawy przez Jezioro Wilanowskie sięga prawdopodobnie XIV w. W okresie tym wieś Milanowo (dzisiejszy Wilanów) zaczyna się rozwijać i zyskiwać na randze, co było najpewniej podyktowane jej przynależnością do zakonu benedyktynów św. Wojciecha w Płocku². Znajdowała się ona także przy szlaku lądowym prowadzącym z południa i łączącym Warkę, Czerniaków, Jeziornę, Powsin, Milanów, Czerniaków, Jazdów i Solec. Był on tradycyjnym rozwinięciem drogi wodnej po Wiśle, którą podróżowano już w czasach przedhistorycznych. Wskazywać na to mogą chociażby znaleziska z Wilanowa datowane na okres żelaza i wpływów rzymskich³. Druga droga o charakterze lokalnym biegła prostopadle do pierwszej, na zachód, do Służewa, gdzie znajdowało się łagodne wejście na skarpe warszawską — jedno z nielicz-

¹ D. Sikora, *Objazd studialny po zabytkowych parkach Warszawy. Wilanów, Morysin, Gucin, Klasztor Bernardynów na Czerniakowie, Świątynia Opatrzności Bożej, Natolin, Wolica, Ursynów, Królikarnia, Mokotów, Łazienki, Ogród Ujazdowski*, [w:] *Ochrona i użytkowanie zabytkowych parków, ogrodów, cmentarzy i innych form zaprojektowanej zieleni oraz ich promocja w środowisku społecznym*, Warszawa 2006, s. 178–210.

² T. Żebrowski, *Kościół (X–XIII w.)*, [w:] *Dzieje Mazowsza*, t. 1, red. H. Samsonowicz, Pułtusk 2006, s. 184.

³ J. Pietrzak, T. Grabarczyk, A. Andrzejewski, „Wyniki wyprzedzających badań archeologicznych przeprowadzonych w 2002 roku w Warszawie-Wilanowie na stanowiskach AZP 58-67, numery 4, 18, 21, 42”, Łódź 2002, mpis w archiwum Stołecznego Konserwatora Zabytków (dalej cyt.: SKZ), s. 3–4; K. Januszek, „Sprawozdanie z archeologicznych badań wykopaliskowych przeprowadzonych w okresie 20.08.2001 do 19.10.2001 r. na stanowisku AZP 58-67/4 w Warszawie, gm. Wilanów, woj. mazowieckie”, Warszawa 2001, mpis w archiwum SKZ, s. 3–56; M. Błaszczuk, A. Andrzejewski, „Wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych w Warszawie-Wilanowie na stanowisku AZP 58-67/22 część południowa w 2007 roku”, Łódź 2008, mpis w archiwum SKZ, s. 6–8; A. Niewęglowski, *Dwa cmentarzyska z okresu przedrzymskiego w Warszawie-Wilanowie*, „Rocznik Mazowiecki”, R. 8, 1984, s. 171–189; J. Marciniak, *Cmentarzysko ciałopalne z okresu późnolateńskiego w Wilanowie koło Warszawy*, „Materiały Starożytne”, t. II, 1957, s. 7–8.



Ryc. 1. Przerys na podstawie planu Wilanowa z 1682 r., Adolf Boy. Zbiory Narodowego Archiwum Białorusi w Mińsku, kopia w zbiorach DDN Muzeum Pałac w Wilanowie
A — most na Jeziorze Wilanowskim

Fig. 1. A copy of a plan of Wilanów from 1682, Adolf Boy. The National Archives of Belarus in Minsk, a copy in the museum of the Wilanów Palace
A — the bridge cross Lake Wilanowskie

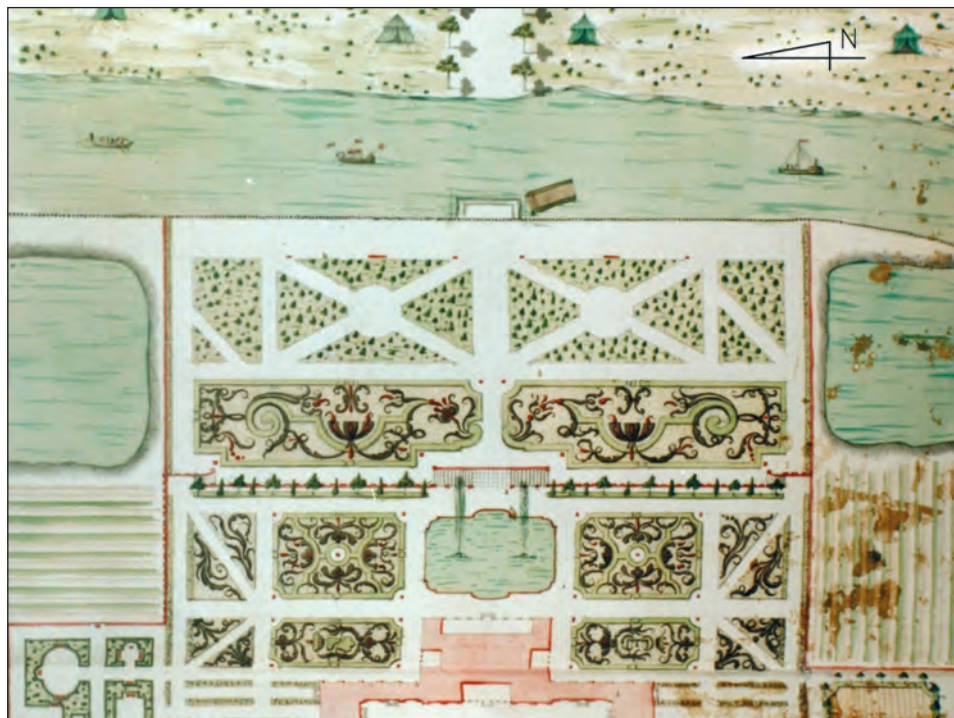
nych, które bezpiecznie można było pokonać wozem. Kolejne wejście znajdowało się dopiero na wysokości dzisiejszego placu Unii Lubelskiej, więc około sześć kilometrów dalej na północ⁴. W kierunku wschodnim droga prowadziła ku Wiśle, gdzie zapewne znajdowała się przeprawa. Przemawia za tym fakt, że w czternastowiecznym tekście źródłowym wymieniającym wsie należące do parafii milanowskiej figuruje Zarzno (Kruszeń, Zarzeń), które leżało na prawym brzegu rzeki, na wysokości dzisiejszej dzielnicy Wawer⁵. Byłoby to więc kolejne, obok Kamiona, przejście przez Wisłę funkcjonujące w średniowieczu i zlokalizowane w obrębie dzisiejszej Warszawy⁶.

Zanim jednak mieszkańcom Milanowa udało się dotrzeć do przeprawy na Wiśle, musieli pokonać Jezioro Wilanowskie, będące jednym ze starorzeczy. Badania archeologiczne w obrębie Muzeum Pałacu w Wilanowie nie dały odpowiedzi, w jaki sposób przedostawano się na drugi brzeg jeziora przed połową XVII w. Spowodowane to było wieloma pracami ziemnymi w obrębie linii brzegowej, jakie przeprowadzono za Jana III Sobieskiego oraz w XVIII w. Pewną przesłanką może być umieszczenie na planie datowanym na 1682 r. mostu znajdującego

⁴ M. Piber, *Ślužew średniowieczny, dzieje parafii i wsi Ślužew w ziemi warszawskiej*, Warszawa 2001, s. 31.

⁵ Tamże, s. 41, 73.

⁶ M. Gajewski, *Urządzenia komunalne Warszawy, zarys historyczny*, Warszawa 1979, s. 255.



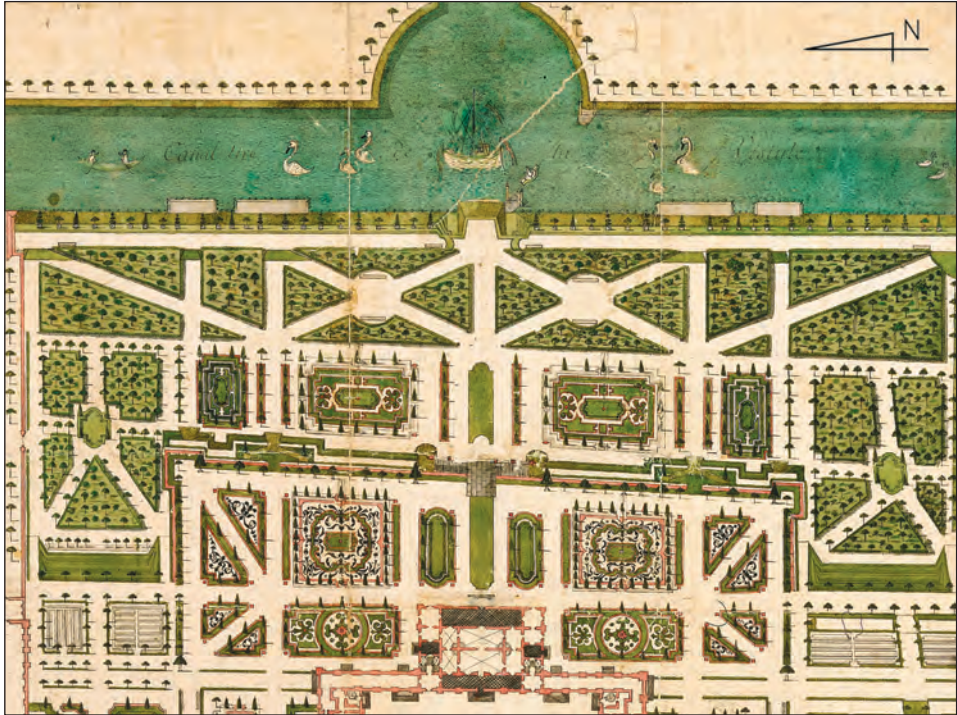
Ryc. 2. Fragment Planu Ogrodu Wilanowskiego z Albumu Poturzyckiego, z widocznymi łodziami na Jeziorze Wilanowskim, około 1730 r., Zbiory Biblioteki im. Wasyla Stefanyka we Lwowie, karta 44

Fig. 2. A fragment of a plan of the Wilanów Palace gardens from Poturzycki's Album, with boats visible on Lake Wilanowskie, c. 1730, the Wasyl Stefanyk Library in Lvov, cart no. 44

się na osi głównej założenia pałacowego i prowadzącego w kierunku wsi Zawady (ryc. 1). Z drugiej strony może to być jednak tymczasowa kładka, wystawiona na potrzeby budowy i aranżacji pałacu oraz ogrodów królewskich. Z korespondencji Jana III Sobieskiego z Augustynem Loccim, jego sekretarzem i osobą odpowiedzialną za prace w Wilanowie, wynika, że większość materiałów wykorzystanych do budowy była spławiana Wisłą. Przykładem mogą być posągi z Gdańska (listy z 1 września 1681 r., 21 listopada 1681 r., 24 lipca 1682 r.) lub wapno z Krakowa (list z 10 października 1681 r.)⁷. W tym czasie przy rzece funkcjonował zapewne port, do którego je dostarczano, a następnie drogą lądową transportowano do oddalonego o około trzy kilometry Wilanowa. Najkrótsza droga prowadzi właśnie przez Zawady. Po zakończeniu prac budowlanych, gdy robocza przeprawa stała się zbędna i zakłócałyby widok nowych, barokowych ogrodów, została ona rozebrana.

W dostępnych źródłach dotyczących XVIII w. brak jest jakichkolwiek wzmianek na temat mostu na Jeziorze Wilanowskim. Zachowały się natomiast przedstawienia przystani oraz łodzi. Na planie z około 1730 r., w miejscu zachodniego przyczółka mostu widocznego na planie z drugiej połowy XVII w., znajduje się teraz niewielka przystań, do której przycumowany jest prom (ryc. 2). Być może w ten sposób przeprawiano się w tym okresie na drugi brzeg. Ponadto

⁷ J. Starzyński, *Wilanów, Dzieje budowy Pałacu za Jana III*, Warszawa 1976, s. 87–108.



Ryc. 3. Fragment Planu Ogrodu Wilanowskiego z widocznymi łodziami na Jeziorze Wilanowskim, druga połowa XVIII w., Zbiory Biblioteki Narodowej w Paryżu, sygn. Vd.29T6.Ft.6

Fig. 3. A fragment of a plan of the Wilanów Palace gardens with boats visible on Lake Wilanowskie, 2nd half of 18th c., the National Library in Paris, no. Vd.29T6.Ft.6

na jeziorze umieszczono dwie łodzie wiosłowe i jedną żaglową, które pełniły najpewniej funkcję atrakcji dla ówczesnych właścicieli Wilanowa lub ich gości. Przedstawienie to rozwinięto na planie datowanym na drugą połowę XVIII w. (ryc. 3). Przeprawa zaopatrzona jest na nim w dwa przyczółki połączone liną, wzdłuż której kursuje mały prom. Widoczne są także dwie łodzie wiosłowe oraz duża łódź lub wręcz niewielki statek żaglowy z jednym masztem. Nie można jednoznacznie określić, czy rzeczywiście taka flota pływała w Wilanowie, czy jest to tylko wizja artystyczna. W tej kwestii najbardziej obiektywnym przekazem wydaje się być inwentarz „Opisanie Budynku Ogrodniczego y Ogrodu Włoskiego Willanowskie tudzież wszelkich Drzew, Drzewek, Sprzętów w nim znajdujących Się w Willanowie d. 21 ma July Ao 1729”⁸. Jest to spis ilościowy, wraz z uwzględnieniem stanu i lokalizacji całego mienia, znajdującego się w obrębie ogrodów wilanowskich. Interesujący fragment zawarty jest w części poświęconej dolnemu tarasowi: „[...] w Rogu Ogroda dolnego iest Szopa na Palach postawiona na Baty, ta potrzebuie przykrycia Baty dwa na Wodzie w Jeziorze Stoiące, te są opisane osobliwym Inwentarzem u P Leonharda Burgrabiego Willanowskiego [...]”. Wymienione baty to duże łodzie drewniane, płaskodenne, zaopatrzone w żagiel. Wydaje się więc prawdopodobne, że to właśnie one są przedstawione na omówionych powyżej planach.

⁸ R. Nestorow, J. Sito, *Rezydencja i dobra wilanowskie w świetle materiałów archiwalnych z biblioteki Czartoryskich w Krakowie (RKPS 11318 i 11358)*, „Ad Villam Novam”, t. III, Warszawa 2010, s. 20–28.

W XIX w. właścicielami Wilanowa była rodzina Potockich, która zdecydowanie zmieniła obraz parku. Po pierwsze, rozszerzono jego granice w kierunku północnym, demontując wschodnią część oranżerii i cofając jej fasadę. Po drugie, dotychczasowy styl barokowy zastąpiono romantycznym założeniem w manierze angielskiego parku krajobrazowego. Na północy powstała altana chińska, a także rzymski most prowadzący na nowo usypaną wyspę z pomnikiem bitwy raszyńskiej. Wydaje się, że podobnie planowano postąpić z Morysinem, leżącym po drugiej stronie Jeziora Wilanowskiego. Na wschód od Jeziora, gdzie wcześniej występował las łągowy, zaprojektowano park ze świątynią Westy w formie rotundy, murem dozorcy, drewnianą gajówką oraz neogotycką, ceglana bramą na osi pałacu w Wilanowie. Ponadto spacerując pomiędzy tymi budowlami można było natrafić na ukryty posąg pogańskiego bóstwa, tzw. *oraculum*. Stało się ono częścią założonego przez Potockich muzeum w Wilanowie. Założenie to zostało doskonale przedstawione na obrazie Wincentego Kasprzyckiego z 1833 r. „Widok Morysina” (ryc. 4). Jednym z uwiecznionych na nim elementów jest niewielka, dREW-

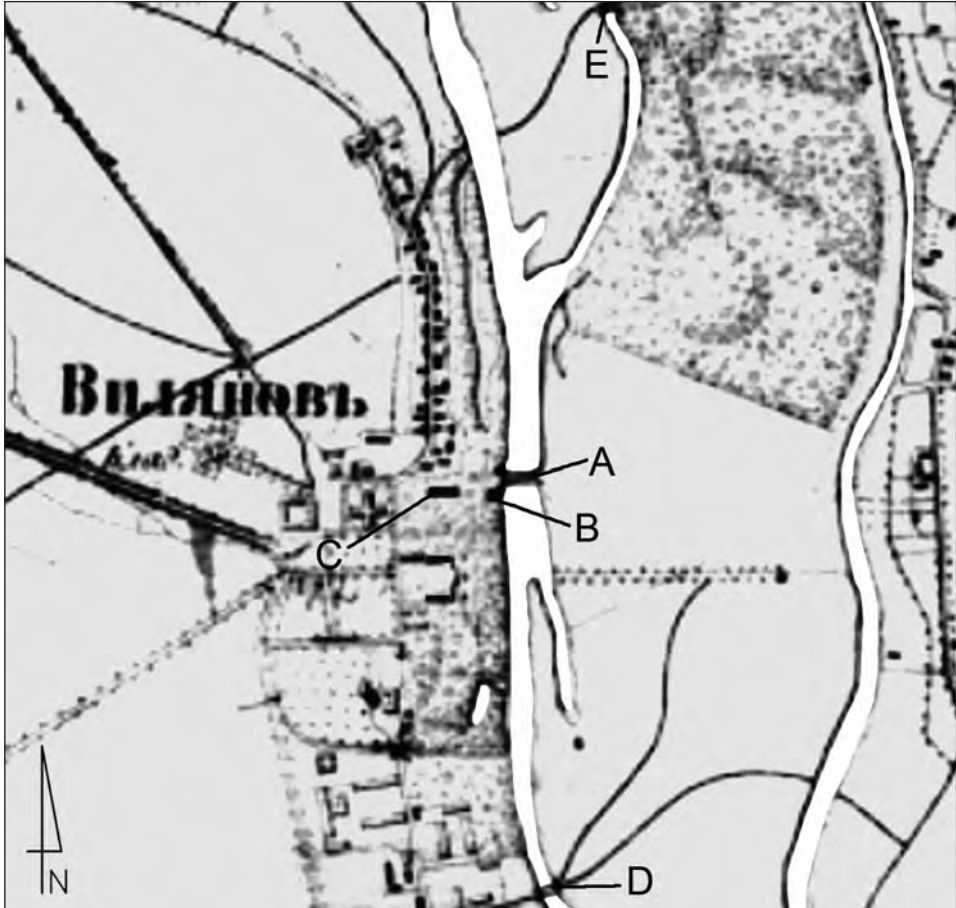


Ryc. 4. Widok Morysina, Wincenty Kasprzycki, 1834 r., olej na płótnie, 101 × 145 cm, Muzeum Narodowe w Warszawie, sygn. MNW3788

Fig. 4. A view of Morysin, Wincenty Kasprzycki, 1834, oil on canvas, 101 × 145 cm, the National Museum in Warsaw, catalogue no. MNW3788

niana przystań z zacumowaną do niej łodzią. O jej typie wspomina Kajetan Kamieński, prowincjał konwiktu pijarów, który wraz z wycieczką konwiktów odwiedził Wilanów w 1822 r.: „[...] Po obiedzie powiódł wszystkich Potocki na bacie wodnym do Morysina, gdzie przypatrzywszy się rozkosznemu położeniu miejsca i stosownej do niego architekturze [...]”⁹. Aby

⁹ R. Mączyński, *Wycieczka szkolna do muzeum w Wilanowie roku pańskiego 1821. Związki Stanisława Kostki Potockiego z pijarskim konwiktem Collegium Nobilium*, „Studia Wilanowskie”, t. XIV, Warszawa 2003, s. 31, 32.



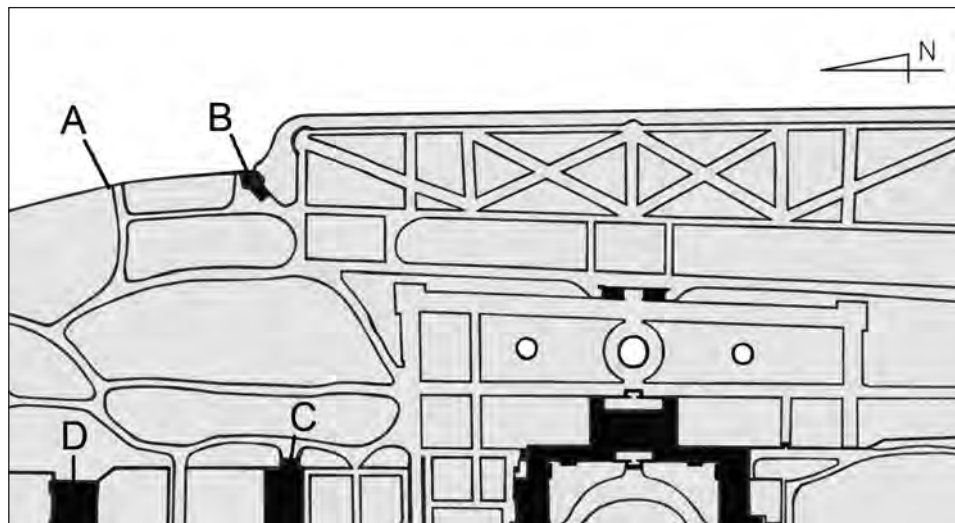
Ryc. 5. Fragment mapy okolic Warszawy z 1846 r., Centralna Biblioteka Geografii PAN; A — most na Jeziorze Wilanowskim, B — budynek pompowni, C — budynek oranżerii, D — most na wysokości dzisiejszej ul. Vogła, E — most na wysokości dzisiejszej zapory spiętrzającej wodę

Fig. 5. A map of the surroundings of Warsaw from 1846, The Central Geographic Library of the Polish Academy of Sciences; A — the bridge across Lake Wilanowskie, B — the pump house, C — the orangery, D — a bridge (near today Vogła Street), E — a bridge where there is a dam now

zapewnić komunikację dla zwiedzających oraz bezpieczeństwo znajdującym się tam zabytkom konieczne było dobre połączenie z samym Wilanowem. Przeprawa na łodziach mogła nadal odbywać się sporadycznie, jako atrakcja. Prawdopodobnie więc, by zapewnić możliwie łatwy dostęp, zdecydowano o wybudowaniu mostu łączącego Wilanów z Morysinem.

Most ten po raz pierwszy widoczny jest na planie z 1846 r. (ryc. 5), lecz duża skala mapy nie pozwala na wysnucie na jego podstawie zbyt wielu wniosków. Powstał on zapewne po lecie 1844 r., gdy w Warszawie miała miejsce powódź świętojańska¹⁰. Woda uniosła ze sobą mosty

¹⁰ H. Widacka, *Powódź w Warszawie w 1844 roku*, „Silva Rerum”, Warszawa, www.wilanow-palac.pl/powodz_w_warszawie_w_roku_1844.html



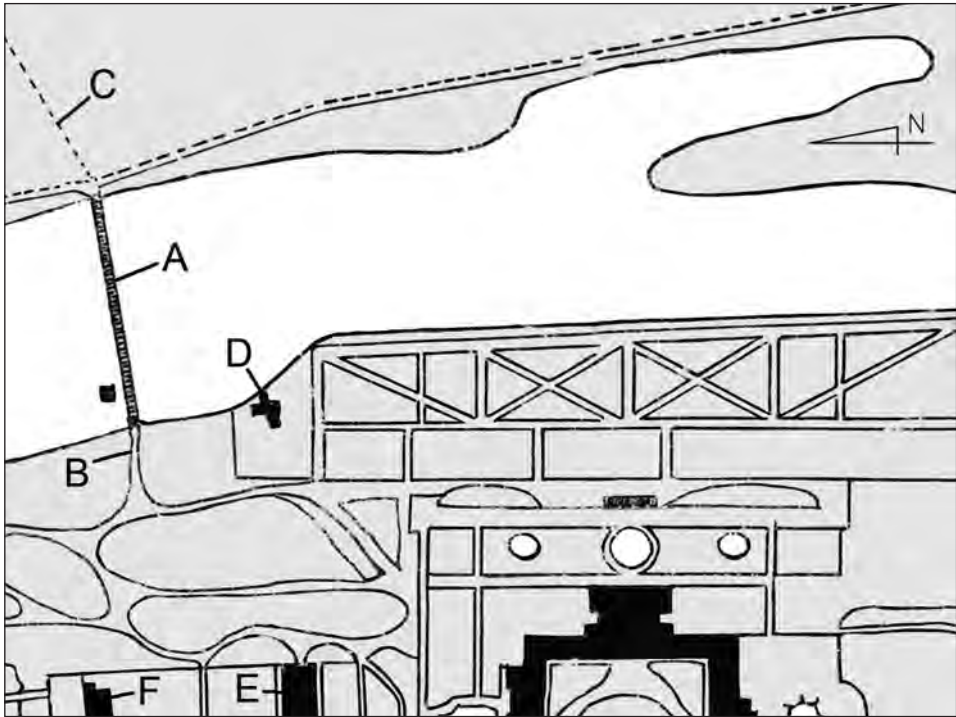
Ryc. 6. Fragment Planu urządzeń wodnych i ich systemu instalacyjnego w Wilanowie koło Warszawy, 1851–1852 r., T. Schramke, AGAD, sygn. 475-24, ark. 7 (Zbiór Kartograficzny); A — ścieżka dochodząca do brzegu jeziora w miejscu, gdzie powinien znajdować się most, B — budynek pompowni, C — budynek oranżerii, D — budynek szpitala

Fig. 6. A fragment of a plan of water systems and their installation in Wilanów near Warsaw 1851–52, T. Schramke, AGAD, no. 475-24, sheet 7 (Zbiór Kartograficzny); A — a path coming to the lake shore at the place where the bridge should be located, B — the pump house, C — the orangery, D — the hospital

istniejące wówczas na Wiśle. Tak niewielka przeprawa jak opisywana, gdyby istniała wcześniej, zapewne także uległaby zniszczeniu. Możliwe jest określenie lokalizacji tego mostu — nieco na północ od budynku pompowni i na linii budynku oranżerii lub szpitala¹¹. Na planie widoczne są ponadto dwa inne mosty, jeden na południu, w rejonie dzisiejszej ulicy Vogla, a drugi na północy, gdzie obecnie znajduje się zaporą spiętrzająca wodę. Uwzględnione są także drogi, którymi można było dostać się do Morysina. Na planie T. Schramke’go datowanym na lata 1851–1852 mostu nie widać, gdyż jezioro znajduje się na terenie nieobjętym dokumentacją (ryc. 6). Wyrysowano jedynie obszar sąsiadujący z jego brzegiem, na którym widoczna jest ścieżka dochodząca i kończąca się na skraju zbiornika, dokładnie w miejscu widocznym na starszej rycinie. Może to sugerować istnienie i funkcjonowanie mostu w tym okresie.

Najdokładniejszy plan przedstawiający omawianą przeprawę datowany jest na lata 1859–1866 (ryc. 7). Ścieżka dochodząca do linii brzegowej na północ od pompowni ma taki sam przebieg, jak na planie T. Schramke’go — może to potwierdzać przypuszczenie, że most nie został tam zaznaczony, gdyż był poza obszarem zainteresowania rysownika. Uwzględniono natomiast ścieżkę prowadzącą od jeziora w kierunku Morysina. Jej charakterystyczne odejście będzie widoczne także na kolejnym planie, z 1875 r., na którym już brak kładki (ryc. 8). Most charakteryzuje się brakiem widocznych przypór, a poprzeczne kreski wskazują, że jego konstrukcja była drewniana.

¹¹ Budynek szpitala św. Aleksandra w Wilanowie został wzniesiony w latach 1845–1847. Wydaje się więc, że nie uwzględniono go jeszcze na planie z 1846 r., zaś budynek, który jest widoczny, to Oranżeria, por. W. Fijałkowski, *Z dziejów szpitala św. Aleksandra i domu doktora w Wilanowie*, „Studia Wilanowskie”, t. XVII, Warszawa 2010, s. 5–16.



Ryc. 7. Fragment planu sytuacyjnego Wilanowa i okolic, 1859–1866 r., Pachulski, Kalinowski, AGAD, sygn. 468-6 (Zbiór Kartograficzny); A — most na Jeziorze Wilanowskim, B — ścieżka dochodząca do brzegu jeziora na wysokości mostu, C — ścieżka prowadząca w kierunku Morysina, D — budynek pompowni, E — budynek oranżerii, F — budynek szpitala

Fig. 7. A fragment of a plan of Wilanów, 1859–1866, by Pachulski and Kalinowski, AGAD, no. 468-6 (Zbiór Kartograficzny); A — the bridge across Lake Wilanowskie, B — a path coming to the lake shore near the bridge, C — a path to Morysin, D — the pump house, E — the orangery, F — the hospital

Typ mostu doskonale opisuje cytata z przewodnika po Wilanowie wydanego w 1854 r.: „[...] Po prawej stronie zbliżając się do mostu na pontonach, prowadzącego na wyspę, wznosi się kształtna budowa domu maszyny parowej, pompującej wodę wiślaną do rezerwoarów; spoczywa nad brzegiem i barka śliczna, urządzona do wycieczek po Wiśle, nawet z pokryciem na czas niepogody lub zbytniego upału [...]”¹². Konstrukcje tego typu miały charakter tymczasowy, a schemat ich budowy opierał się na połączonych ze sobą łodziach, barkach lub pontonach. Na nich spoczywała kładka z powiązanych ze sobą kłód bądź desek. Mogły one jednak pełnić swą funkcję tylko sezonowo, gdyż zimą nacisk zamarzającej wody spowodowałby rozszczelnienie, a nawet zniszczenie pontonu. Na rycinie znajdującej się w albumie z 1877 r.¹³ przedstawiony został prawdopodobnie przyczółek mostowy od strony Wilanowa (ryc. 9). Jest to niewielki, drewniany pomost z prowizorycznymi balustradami. Do niego prawdopodobnie

¹² S. Strąbski, *Krótki opis Wilanowa z wykazem obrazów znajdujących się w galerii i pokojach palacu*, Warszawa 1854, s. 12.

¹³ H. Skimborowicz, W. Gerson, *Willanów: album: zbiór widoków i pamiątek oraz kopje z obrazów Galerii Willanowskiej wykonane na drzewie w Drzeworytni Warszawskiej z dodaniem opisów*, Warszawa 1877, s. 80.



Ryc. 8. Fragment Mapy Rejonu Warszawskiego, 1875 r., Archiwum Państwowe m.st. Warszawy, sygn. K I 231; A — ścieżka prowadząca w kierunku Morysina, B — prawdopodobnie „prom na linie” wymieniony w przewodniku wydany w 1893 r.

Fig. 8. A map of the Warsaw region, 1875, the State Archives of Warsaw, no. K I 231; A — a path to Morysin, B — probably the ‘cable ferry’ mentioned in a guide from 1893

mocowano most pontonowy. W okresach, gdy był on wyłączony z użycia, jego funkcję przejmowała zapewne wspomniana „barka śliczna”. Pamięć o istnieniu mostu zachowała się, o czym świadczy cytat z przewodnika wydanego nieco później, bo w roku 1893: „[...] Dawniej Morysin łączył się z Willanowem mostem drewnianym, dziś mostu tego niema, zastąpił go prom na linie [...]”¹⁴.

Mostu nie było już na planie z 1875 r. (ryc. 8). Nadal obecna jest natomiast charakterystyczna ścieżka prowadząca w kierunku Morysina. Przetrwała ona do początku XX w., kiedy to zaznaczono ją na generalnym planie Warszawy z 1922 r. (ryc. 10). Trudno określić, dlaczego most przestał funkcjonować po zaledwie około trzydziestu latach istnienia. Przyczyn może być wiele — wysokie koszty utrzymania i konserwacji, dużo wyższe niż w przypadku łodzi, awaria, katastrofa wymagająca kosztownej naprawy lub zmiana koncepcji aranżacji założenia.

Poszukiwania śladów mostu rozpoczęto od analizy źródeł kartograficznych, którą przedstawiono powyżej. Punktem wyjścia stał się plan z lat sześćdziesiątych XIX w., na którym najlepiej przedstawiono przeprawę i który zawiera ponadto wiele punktów charakterystycznych. Wyko-

¹⁴ W. Czajewski, *Willanów, Czerniaków, Morysin, Gucin, Natolin: wraz ze szczegółowym spisem 1000 obrazów z galerii willanowskiej: ilustrowany przewodnik po Warszawie i okolicach*, Warszawa 1893, s. 172.



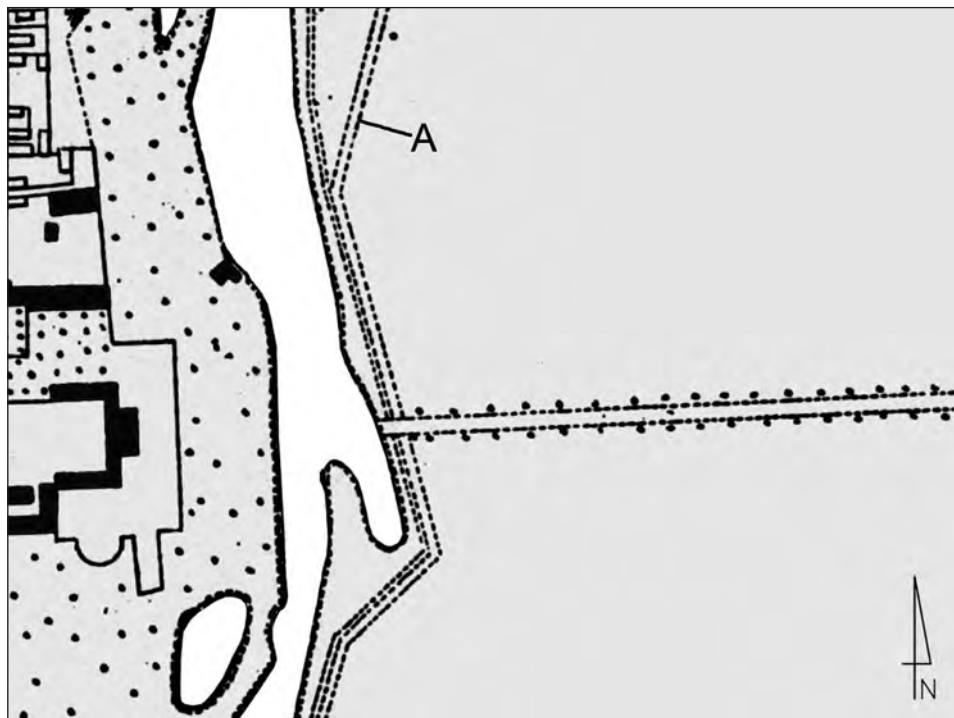
Ryc. 9. Budynek wodociągowy nad Łachą w Wilanowie, ryt. Dymitrowicz, rys. Staszkowski, za: H. Skimborowicz, W. Gerson, *Willanów. Album. Zbiór widoków i pamiątek oraz kopje z obrazów Galerii Willanowskiej wykonane na drzewie w Drzeworytni Warszawskiej z dodaniem opisów skreślonych przez H. Skimborowicza i W. Gersona*, Warszawa 1877, s. 80

Fig. 9. The waterpipe station in Wilanów, engraving by Dymitrowicz, drawing by Staszkowski, after: H. Skimborowicz, W. Gerson, *Willanów: album: zbiór widoków i pamiątek oraz kopje z obrazów Galerii Willanowskiej wykonane na drzewie w Drzeworytni Warszawskiej z dodaniem opisów skreślonych przez H. Skimborowicza i W. Gersona*, Warszawa 1877, p. 80

rzystano je do skalibrowania planu i naniesienia na współczesny podkład geodezyjny¹⁵. Dzięki temu określono w przybliżeniu wartości metryczne, a także wyznaczono prawdopodobną lokalizację mostu w terenie. Odtworzone wymiary obarczone są błędem wynikłym ze skali pierwotnego planu, na którym grubość linii ma wartość około 1 m. Uwzględniając tę rozbieżność, długość mostu wynosiła około 94,25 m, a jego szerokość 3,75 m. Podobnie przy lokalizacji, od osi wzdłużnej mostu wyznaczono marginesy o wartości 10 m i w ten sposób otrzymano pas szerokości 20 m i długości około 95 m. Wyznaczony obszar dna stał się obiektem sondowania.

W trakcie tyczenia punktów pasa badań natrafiono na ceglana konstrukcję, znajdującą się na linii brzegowej po zachodniej stronie jeziora i oddaloną zaledwie o około 3,5 m w kierunku północnym od osi wzdłużnej poszukiwanego mostu. Częściowo była zasłonięta ziemią i darnią,

¹⁵ Wszystkie analizy przestrzenne przeprowadzono w środowisku CAD.



Ryc. 10. Plan m.st. Warszawy (fragment sekcji nr 6), 1922 r., Archiwum Państwowe m.st. Warszawy, sygn. K I 188; A — ścieżka prowadząca w kierunku Morysina

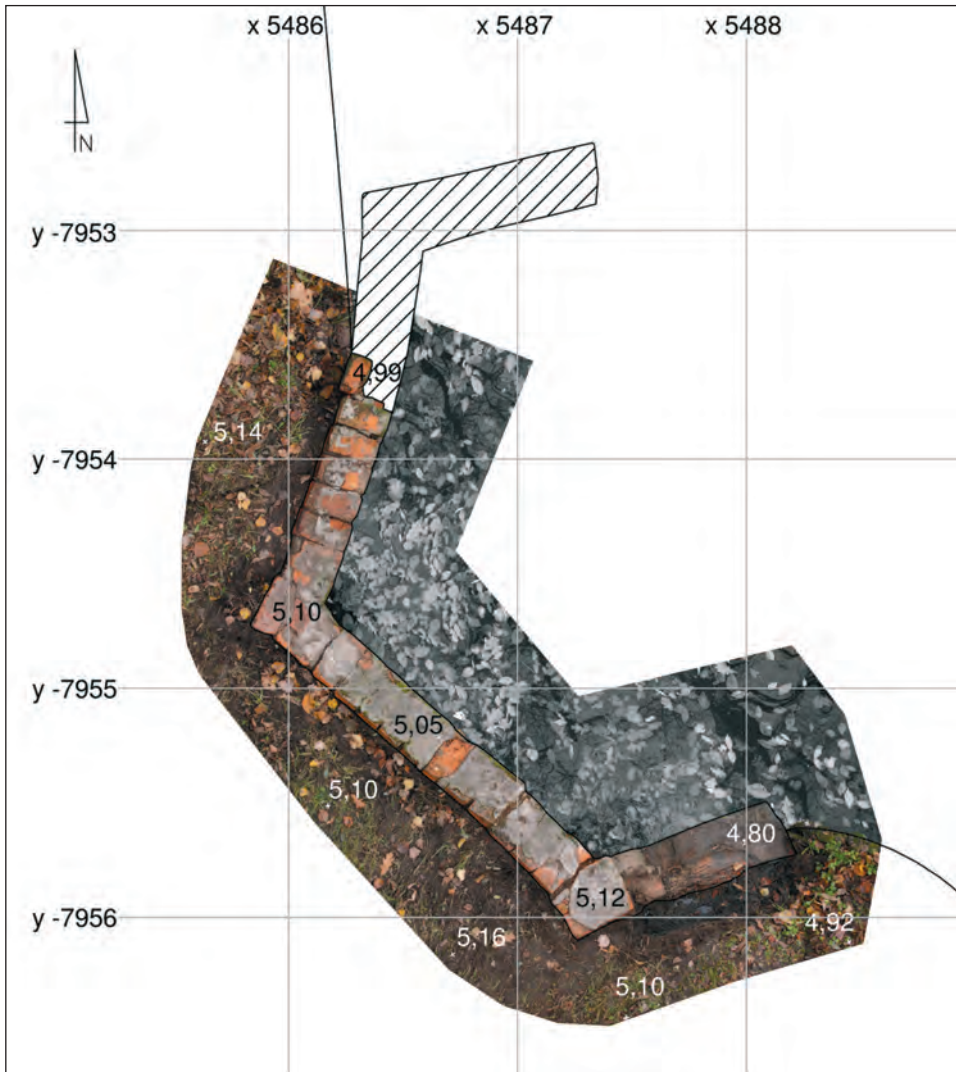
Fig. 10. A plan of Warsaw (a fragment of section 6), 1922, the State Archives of Warsaw, no. K I 188; A — a path to Morysin

toteż zdecydowano się odsłonić ją w całości, by móc określić jej charakter i zadokumentować (ryc. 11).

Konstrukcja jest niewielkim ceglany murem, wysokim na około 70 cm (z czego ponad połowa znajduje się poniżej lustra wody) i szerokości jednej cegły — około 23 cm. W planie ma kształt zbliżony do litery C otwierającej się w kierunku wschodnim. Północne ramię zostało zniszczone zapewne w trakcie regulowania linii brzegowej w okresie powojennym, lecz na podstawie zachowanych szczątków przeprowadzono jego rekonstrukcję. Szerokość rozwarcia zrekonstruowanych ramion wynosi około 3,25m, jest więc zbliżone do szerokości mostu z dziewiętnastowiecznego planu. Zbliżona lokalizacja i podobne wymiary mogą świadczyć, że odkryta murowana konstrukcja jest zachodnim przyczółkiem pomostu, widocznego przy prawej krawędzi ryc. 9. Są to jednak jedyne poszlaki przemawiające za tą hipotezą.

Rekoncesans dna Jeziora Wilanowskiego przeprowadzono w trzech podejściach. Na wyznaczonym pasie głębokość co prawda nie przekraczała 5 m, lecz grubość mułu zalegająca na dnie (dochodząca do 1 m lub czasami więcej) uniemożliwiała jego obserwację. Zanieczyszczona woda nie przepuszczała światła dziennego, a sztuczne oświetlenie pomagało jedynie w bardzo ograniczonym zakresie. Dlatego też większość czynności wykonywano po omacku.

Pierwszym krokiem było rozpoznanie dna strefy przybrzegowej do głębokości około dwóch metrów i sprawdzenie warunków panujących poniżej, w celu określenia metody dalszych poszukiwań. Z powodu zalegania na dnie licznych przeszkód naturalnych w postaci gałęzi i ko-



Ryc. 11. Ortofotografia planu konstrukcji odkrytej w trakcie poszukiwań mostu, z naniesioną próbą rekonstrukcji jej pierwotnego kształtu. Oprac. R. Solecki

Fig. 11. An orthophotograph of the structure discovered during the search for the bridge with a hypothetical reconstruction of its original shape added. By R. Solecki

narów, sondowanie dna za pomocą trału okazało się niemożliwe. Do wykrycia anomalii zdecydowano się więc na wykorzystanie echosondy, wiernie oddającej plastykę dna. Jako anomalie należy rozumieć każdy odczyt instrumentu świadczący o wyraźnej nierówności dna. W takim przypadku nurkowano wzdłuż linii opustowej jedynie do wyznaczonego przez echosondę punktu. W ten sposób poddano sondowaniu obszar zaznaczony na ryc. 11 i zanurkowano w każdym miejscu odznaczającym się wyraźnym sygnałem. W żadnym z nich jednak nie natrafiono na element konstrukcyjny mostu bądź przyczółka.

Dno zbiornika jest pokryte sporą ilością resztek organicznych w postaci pni drzew, gałęzi i liści zatopionych w grubej warstwie mułu. Świadczy to o długotrwałej, intensywnej sedymentacji szczątków organicznych. W warunkach beztlenowych drewniane, a tym bardziej murowane konstrukcje związane z mostem, takie jak przyczółek od strony Morysina, elementy skrzyń czy filary pomostu, powinny się dobrze zachować, lecz nie udało się na nie natrafić. Nie można wykluczyć, że przeoczone je z powodu złych warunków podczas dokonywanego rozpoznania, lecz bardziej prawdopodobny wydaje się ich brak. Prospekcja dna w części centralnej jeziora, gdzie ewentualnie można by natrafić na zniszczone elementy pontonów, także nie przyniosła efektu. Konstrukcja mostu i przyczółka od strony Morysina została zapewne zdemontowana w drugiej połowie XIX w., gdy przestał on pełnić funkcję użytkową. Po stronie Wilanowa ceglana baza mogła pozostać jako detal rustykalny, wzbogacający wygląd parku. Możliwe jest także, że konstrukcje zostały zniszczone podczas regulowania brzegu i czyszczenia dna w okresie powojennym, przy okazji prac rewaloryzacyjnych prowadzonych przez prof. Gerarda Ciołka¹⁶.

Adresy Autorów:

Mgr Rafał Solecki

doktorant, Instytut Archeologii i Etnologii PAN

Al. Solidarności 105

00-140 Warszawa

Mgr inż. Michał Aniszewski

Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddział w Warszawie

ul. Nowoursynowska 159

02-787 Warszawa

Mgr Anna Woźniak

Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu m.st. Warszawy

ul. Nowy Świat 18/20

00-372 Warszawa

A NINETEENTH-CENTURY BRIDGE THROUGH LAKE WILANOWSKIE

The article explores the issue of communications across Lake Wilanowskie, in connection with John III Sobieski's decision to build a garden-surrounded palace in Wilanów (earlier called Milanów). It presents an overview of the available cartographic and iconographic sources as well as court inventories.

In the 19th c. the Wilanów palace passed into the ownership of the Potocki family, whose subsequent members reshaped the gardens, extending them and redesigning in the style of English romantic parks. Those changes resulted in establishing a park in Morysin, across Lake Wilanowskie. In order to integrate the new park with the palace complex it was necessary to provide communications through the lake. This was achieved by building a pontoon bridge. The article discusses its location, construction and dating in the light of the available sources and then presents the results of a surface and underwater examination of the site.

¹⁶ Jezioro Wilanowskie rozpoznano na zlecenie i przy współfinansowaniu Muzeum Pałacu króla Jana III w Wilanowie. Duże podziękowania należą się także Panom Józefowi Jackiewiczowi i Stanisławowi Ciwantuch, za udostępnienie sprzętu wykorzystanego podczas badań.

The examination concerned the shoreline in the area indicated by the analysis of the sources; the historical plan was superimposed on a contemporary geodetic plan. Almost exactly where the western abutment was predicted to be the examination revealed a brick structure, probably remains of the nineteenth-century bridge. Nothing was found on the opposite shore. The underwater survey was conducted with a sonic depth finder which produced a profile of the lake's bottom, supplemented with diving in those places where the apparatus signalled anomalies. Direct examination was impossible since visibility did not exceed five centimetres, while wire drag could not be used because of fallen boughs sunk in the lake. Diving did not disclose any remains of the bridge.

Thus, the examination revealed a fragment of the abutment on the Wilanów shore of the lake, but — intriguingly — no structures on the Morysin shore or on the bottom of the lake. It is possible that those 'missing' parts of the construction were destroyed during renovation works after WW II, when the lake shore was regulated, which also affected the part of the structure that was discovered.

Translated by
Izabela Szymańska